

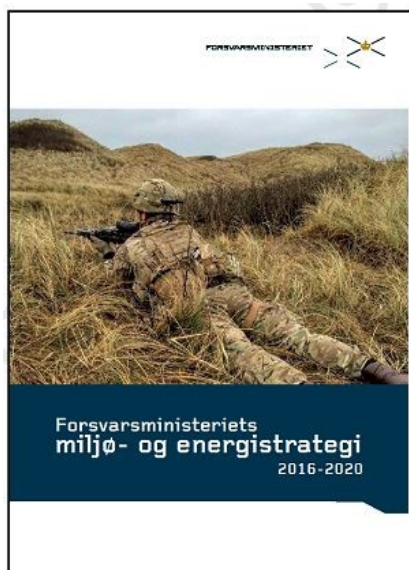
Rapport for opfyldelse af mål i Forsvarsministeriets miljø- og energistrategi

2017

Indhold

INDLEDNING	3
RESUMÉ.....	4
FOKUSOMRÅDER OG MÅLOPFYLDELSE I 2017	5
OPERATIV VIRKSOMHED	8
STØTTEVIRKSOMHED.....	10
ARKTIS	13
CHRISTIANSØ.....	15
MILJØ- OG ENERGIPOLITIK, MILJØ- OG ENERGILEDELSE SAMT KLIMAREGNSKAB	17
INTERNATIONALT SAMARBEJDE.....	19
ADFÆRD OG KOMMUNIKATION	20

Indledning

**Forsvarsministeriets
miljø- og energi-
strategi 2016-2020
blev udgivet den
23. september 2016.**

Forsvarsministeriets styregruppe for miljø- og energiområdet skal medvirke til at sikre implementeringen af strategimålene. Styregruppen er sammensat af repræsentanter fra Forsvarsministeriets styrelser herunder Værnsfælles Forsvarskommando, Beredskabsstyrelsen, Hjemmeværnskommandoen, Forsvarets Efterretningstjeneste, Forsvarsministeriets Materiel- og Indkøbsstyrelse samt Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse.

Styregruppen afgiver en årlig statusrapport for opfyldelse af målene i strategien til Forsvarsministeriets departement. Styregruppens rapportering om fremdrift for strategiens mål sker på baggrund af de respektive styrelsers oplysninger om, hvorledes målopfyldelsen for hvert enkelt mål er sikret. Årsrapporten godkendes af koncernstyringskredsen.

I 2017 blev Forsvarsministeriets miljø- og energipolitik offentliggjort, som også indeholder en politik for internationalt samarbejde på det grønne område.

Forsvarsministeriets miljø- og energistrategi indeholder for 2017 aktiviteter inden for flere fokusområder på tværs af koncernen og geografisk på tværs af Kongeriget.

Resumé

Rapporten omfatter status for de mål, som skulle opfyldes i 2017 i henhold til Forsvarsministeriets miljø- og energistrategi 2016-2020. Forsvarsministeriet med underlagte myndigheder opfyldte i alt 16 ud af de 25 mål, der skulle opfyldes i 2017. Otte af de resterende mål blev delvist opfyldt, mens ét mål ikke blev opfyldt.

På det operative område har Værnsfælles Forsvarskommando undersøgt muligheden for at erstatte brændstof med biobrændstof på skibene. Der er sket en omfattende opdatering af lejrkonceptet, hvor der er indarbejdet miljø- og energimæssige forhold i lejrkonceptet. Lejrkonceptet definerer de overordnede planlægnings- og designmæssige, tekniske, sundheds-, miljø- og energimæssige rammer for, hvorledes Værnsfælles Forsvarskommando opbygger en lejr, styrer driften af en lejr og nedbygger en lejr i internationale operationer eller i Danmarks nærområde fx i Arktiske egne. Endelig arbejder Værnsfælles Forsvarskommando på at sammenkoble alle forhold vedrørende energi-, miljø- og klima i én samlet vejledning.

Som støttende styrelse havde Forsvarsministeriets Materiel- og Indkøbsstyrelse fortsat fokus på at inddrage grønne principper i

indkøb af IT-udstyr, opstilling af arbejdspladser samt ved etablering af IT-forbindelser og driftsfaciliteter. Derudover kunne tilbudsgivere i forbindelse med en række ammunitionsudbud i 2017 angive, hvorvidt deres produktemballage opfyldte to konkrete miljøkrav. Oplysningerne indgik i den samlede evaluering af tilbuddene i forlængelse af strategimålet fra 2016 om miljø- og klimamæssige overvejelser i en integreret del af proceduren for indkøb af ammunition. Dermed havde tilbudsgivere mulighed for at påvirke deres evaluering i gunstig retning ved at opfylde miljøkravene til emballagen.

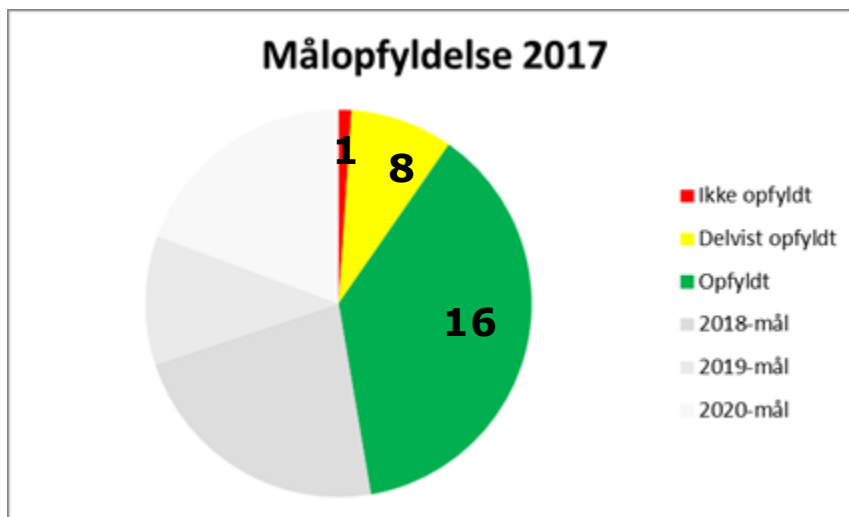
Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse har i løbet af 2017 afklaret hvilke bygge- og anlægsprojekter, som kan udføres efter bygningsklasse 2020 (BK 2020) standarden for energirigtigt byggeri. Styrelsen har ligeledes undersøgt muligheden for en udfasning på 15 % af Forsvarsministeriets nuværende forbrug af fossile brændsler til opvarmning af bygninger, målt i forhold til niveauet i 2015. Der er også gennemført to CTS (Central Tilstandskontrol og Styring) forundersøgelser på henholdsvis Flyvestation Skrydstrup og Flådestation Frederikshavn. Samtidig er grønne krav blevet indarbejdet i den nye Facility

Management kontrakt, der blev indgået med leverandøren ISS i 2017 og trådte i kraft den 1. februar 2018. Der har ligeledes været fokus på at indarbejde grønne krav til leverandører i øvrige driftskontrakter. I 2017 igangsatte Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse endvidere en analyse vedrørende et grønt etablisementsprojekt i Arktis med fokus på energi og affald. Styrelsen har derudover arbejdet med kommunikation vedrørende affaldshåndtering, naturinformation og naturforvaltning. Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse offentliggjorde Forsvarsministeriets Klimaregnskab 2016 i september 2017.

Samtidig arbejdede Forsvarsministeriets departement i 2017 med opfølgning på et delvist opfyldt strategimål fra 2016 om fastlæggelse af fokusområder for erfaringsudveksling og understøttelse af industriens og forsvarsattachéernes promovering af danske grønne løsninger ved andre landes forsvar. Derudover fortsatte arbejdet med flere grønne initiativer på Christiansø. I 2017 blev Forsvarsministeriets miljø- og energipolitik offentliggjort, som også indeholder en politik for internationalt samarbejde på det grønne område.

Fokusområder og målopfyldelse i 2017

Nedenstående oversigt illustrerer hvilke mål i Forsvarsministeriets miljø- og energistrategi 2016-2020, der skal opfyldes i 2017, og i hvilken grad de enkelte mål er opfyldt. Oversigten viser således en delmængde af strategiens samlede antal mål. De angivne fokusområder og nummereringen af mål henviser til opdelingen i Forsvarsministeriets miljø- og energistrategi 2016-2020.

Fokusområde	Mål	Opfyldt	Delvist opfyldt	Ikke opfyldt
Operativ virksomhed	Mål 2.a: Muligheden for brug af biobrændstoffer på skibene undersøges inden udgangen af 2017.	X		
	Mål 5.a: For militære operationer udarbejdes en energi- og miljøvejledning inden udgangen af 2017.		X	
	Mål 5.b: Miljø- og energihensyn indarbejdes i lejr-konceptet inden 2018.		X	
Støttevirksomhed	Mål 2.a: Fra 2016 udføres nybyggeri i henhold til bygningsklasse 2020. Samtidig udføres bygningsrenoveringer og ombygninger med bygningskomponenter i henhold til bygningsklasse 2020.	X		
	Mål 2.b: Der skal inden udgangen af 2017 udarbejdes en analyse omkring mulighederne for udfasning af 15 % af Forsvarsministeriets nuværende forbrug af fossile brændsler til opvarmning af bygninger, målt i forhold til niveauet i 2015.	X		
	Mål 2.c: Hvor det er rentabelt, skal der fra 2017 ske en løbende udskiftning og opdatering af CTS (Central Tilstandskontrol og Styring) i strategiperioden, så der	X		

Fokusområde	Mål	Opfyldt	Delvis opfyldt	Ikke opfyldt
Støttevirksomhed	etableres bygningsautomatik i forhold til varme- og elforbrug på Forsvarsministeriets etablissemeter.			
	Mål 2.g: Løbende i strategiperioden inddrages grønne principper i indkøb af IT-udstyr, opstilling af arbejdspladser samt ved etablering af IT-forbindelser og driftsfaciliteter.	X		
	Mål 6.b: Fra 2017 skal kontrakter for kantinedrift indeholde krav om minimum sølv-mærket for økologi.			X
	Mål 6.c: Fra 2017 skal der implementeres grønne krav til leverandører i udbud af driftskontrakter.	X		
Arktis	Mål 3.a: I 2017 udarbejdes en analyse af logistik- og særligt brændstofområdet i Arktis.		X	
	Mål 3.c: Inden 2018 igangsættes en analyse vedrørende et grønt etablissemetsprojekt i Arktis med fokus på energi og affald.	X		
	Mål 4.a: I 2017 undersøges det, om der er grundlag for, at Forsvaret anskaffer en værnsfælles arktisk telt-lejrkapacitet. I den forbindelse undersøges mulighederne for, at Arktisk Beredskabsstyrke udfører test af energibesparende teknologier. Derved kan analyseresultaterne anvendes til indhentning af ny viden samt til kvalificering af de enkelte udbyderes løsninger. Resultaterne inden for energieffektiv og miljøskånsom understøttelse fra projekt Grøn Lejr skal i videst muligt omfang genanvendes.		X	
Christiansø	Mål 2.a: Plan for modernisering af spildevandsafledning skal være udarbejdet i 2017.		X	
	Mål 3.a: Plan for overgang til mere vedvarende elforsyning og minimering af miljørisikoen skal være udarbejdet inden udgangen af 2017.		X	
	Mål 5.a: Årlig status på udvikling og formidling af kvaliteten i naturpleje i et samlet koncept med kulturværdier i løbet af strategiperioden.	X		
Miljø- og energipolitik, miljø- og energiledelse samt	Mål 1.a: Forsvarsministeriet vil inden udgangen af 2017 udgive en overordnet miljø- og energipolitik, som skal udgøre det overordnede styringsgrundlag for koncernens miljø- og energiarbejde, herunder for	X		

Fokusområde	Mål	Op- fyldt	Delvis op- fyldt	Ikke op- fyldt
klima-regnskab	miljø- og energiledelse i koncernen.			
	Mål 3.a: Forsvarsministeriet vil hvert år inden udgangen af september offentliggøre koncernens klimaregnskab for det foregående år.	X		
	Mål 4.a: Forsvarsministeriet vil blandt andet på baggrund af klimaregnskabet identificere indsatsområder for nedbringelse af NO _x -, SO ₂ - og partikeludledning samt fra 2017 fastlægge mål for procentvise CO ₂ -reduktioner under samtidig iagttagelse af hensyntagen til opnåelse af maksimal operativ effekt.		X	
Internationalt samarbejde	Mål 1.a: I 2016 kortlægges internationale fora og samarbejdspartnere inden for det grønne område. Ansvar for deltagelse inden for Forsvarsministeriets koncern fastlægges.	X		
	Mål 2.a: I 2016 fastlægges fokusområder for erfaringsudveksling og understøttelse af industriens og forsvarsattachéernes promovering af danske "grønne løsninger" ved andre landes forsvar.	X		
	Mål 3.a: Baseret på de to foregående mål og med henblik på at opnå en fokuseret indsats for Forsvarsministeriets internationale samarbejde på "det grønne område", udarbejder Forsvarsministeriet i 2017 en politik for internationalt samarbejde på det grønne område, hvor fokusområder fastlægges	X		
Adfærd og kommunikation	Mål 1.c: Der skal årligt udarbejdes affaldskampagner.	X		
	Mål 2.a: Inden 2018 analyseres adfærdsmæssige tiltag, der kan fremme en grønnere adfærd (bevidsthed) hos personalet i forbindelse med ophold i en lejr.		X	
	Mål 3.a: Der afholdes minimum ét møde årligt i det eksisterende dialogforum for naturforvaltning.	X		
	Mål 3.c: Inden 2018 udarbejdes en plan for, hvornår fra 2018 til og med 2020 de forskellige terræners naturinformation lægges på platformen.	X		

Operativ virksomhed

Forsvarsministeriets operative virksomhed udføres af tre styrelser: Værnsfælles Forsvarskommando, Beredskabsstyrelsen og Hjemmeværnskommandoen. I 2017 omfattede strategimålene aktiviteter i Værnsfælles Forsvarskommando med følgende emner:

- Biobrændstoffer
- Energi- og miljøvejledning
- Lejrkoncept

Forsvarsministeriet driver og udvikler opgaveløsningen, så vi får mest mulig effekt ud af de ressourcer, som vi sammen råder over. Bedre ressourceudnyttelse giver mulighed for øget aktivitet i den operative opgaveløsning, som er kerneopgaven i ministerområdet, og det kan bidrage til øgede investeringer i ministerområdets kapaciteter ved at sænke driftsudgifterne. Samtidig kan et mindsket logistisk behov give større fleksibilitet og kampkraft i opgaveløsningen. Disse fordele skal drive det videre arbejde med at opnå en reduktion af miljø- og klimapåvirkningen.

BIOBRÆNDSTOFFER

Mål 2.a:

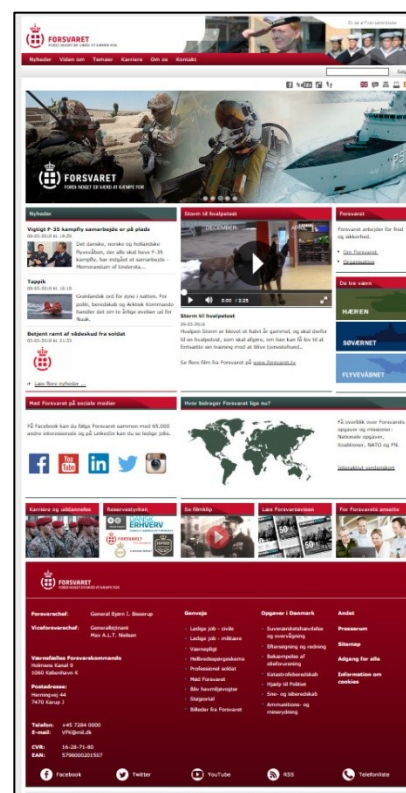
"Muligheden for brug af biobrændstoffer på skibene undersøges inden udgangen af 2017."

Marinestaben i Værnsfælles Forsvarskommando har med inddragelse af internationale erfaringer analyseret Forsvarets Laboratories rapport om biobrændstoffer (*biofuels*) fra 2014. Heraf fremgår det, at det vil være forbundet med omfattende tekniske ændringer af skibenes fremdrivnings- og tanksystemer, såfremt 1. generations biobrændsel skal anvendes. Forsvaret har besluttet, at fremtidig anvendelse af biobrændstoffer ikke må være betinget af omfattende tekniske ændringer på platform eller maskinsystemer, hvorfor nærmere undersøgelser og analyse alene iværksættes på indførelse af syntetisk biobrændstoffer samt 2. generation biobrændstoffer.

Marinestaben og Forsvarsministeriets Materiel- og Indkøbsstyrelse vil fortsat følge den videre udvikling af biobrændstoffer forankret i NATO's standardiseringsproces for brændstoffer. Det er nødvendigt, at der sikres interoperabilitet for og tilgængelighed af det brændstof,

der kan anvendes af Søværnets enheder, da Søværnet også i fremtiden opererer i en international ramme såvel under øvelser som i operationer.

Målet er opfyldt.

**Forsvarets
hjemmeside
forsvaret.dk**

ISAF hold 16 hjemkomst til Camp Viking - den danske lejr i Camp Bastion. Foto: Forsvarsgalleriet.

ENERGI- OG MILJØVEJLEDNING

Mål 5.a:

"For militære operationer udarbejdes en Energi- og Miljøvejledning inden udgangen af 2017."

Miljø-, energi- og klimavejledningen er et delelement i lejrkonceptet (se beskrivelse under mål 5.b), og skal anvendes som undervisningsmateriale forinden en udsendelse. Vejledningen skal tjene som hjælp til at identificere klima- og energimæssige krav, procedurer, standarder og forholdsregler, som - når de indgår i planlægningen og gennemførelsen af operationerne - vil kunne styrke beredskab og målopfyldelse. Vejledningen udarbejdes på baggrund af den svensk og amerikansk udgivne *Environmental Guidebook for*

Military Operations.

Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse har deltaget i udarbejdelsen af et tillæg til denne vejledning (*Annex on Cold Regions Operations*), som Værnsfælles Forsvarskommando har arbejdet på at sammenkoble med miljø- og energivejledningen. Således vil alle forhold vedrørende energi-, miljø- og klima kunne udgives i én samlet vejledning. Dette arbejde forventes afsluttet ultimo 2018.

Målet er delvist opfyldt.

LEJRKONCEPT

Mål 5.b:

"Miljø- og energihensyn indarbejdes i lejr-konceptet inden 2018."

Lejrkonceptet definerer de overordnede planlægnings- og

designmæssige, tekniske, sundheds-, miljø- og energimæssige rammer for, hvorledes Værnsfælles Forsvarskommando planlægger, opbygger og styrer driften af lejre samt forhold ved overdragelse eller lukning af militære lejre i internationale operationer. Lejrkonceptet indeholder et særskilt afsnit med miljø- og energihensyn.

En opdatering af lejrkonceptet er fortsat under udarbejdelse i Værnsfælles Forsvarskommando med bidrag fra øvrige styrelser i Forsvarsministeriets myndighedsområde. Det opdaterede lejrkoncept forventes fremsendt til Forsvarsministeriet i 2. kvartal 2018.

Målet er delvist opfyldt.

Støttevirksomhed

Forsvarsministeriet skaber fælles handlekraft – også på det grønne område – gennem samarbejde mellem den operative virksomhed og støttestrukturen. I 2017 omfattede strategimålene aktiviteter inden for følgende emner:

- Byggestandarder
- Udfasning af fossile brændsler
- CTS (Central Tilstandskontrol og Styring)
- Grøn IT
- Økologi
- Bæredygtige indkøb

Forsvarsministeriet vil opnå ressourcebesparelser ved fortsat energirenovering af bygninger. Forsvarsministeriet arbejder også for at udbrede en overgang til alternative vedvarende energikilder inden for hele driftsområdet.

BYGGESTANDARDER

Mål 2.a:

"Fra 2016 udføres nybyggeri i henhold til bygningsklasse 2020. Samtidig udføres bygningsrenoveringer og ombygninger med bygningskomponenter i henhold til bygningsklasse 2020."

Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse optimerer byggeri og renovering med fokus på miljø og energi og under hensyntagen til omkostninger. Byggeri udført i bygningsklasse 2020 (BK 2020) kan medvirke til reducerede driftsomkostninger til energi, sammenlignet med byggeri opført efter bygningsklasse 2015 (BK 2015). Da bygninger typisk er i drift i mange år, forventes det at rumme et besparelspotentiale på langt sigt. Byggeri udført i BK 2020 vil ligeledes kunne bidrage til at nedbringe CO₂-udledningen fra Forsvarsministeriets myndighedsområde ved at sikre et lavere energiforbrug i bygningerne.

Forsvarsministeriet Ejendomsstyrelse vil årligt i strategiperioden af rapportere om omfanget af nybyggerier, der er iværksat som BK 2020 byggeri, hvilke bygningsrenoveringer og ombygninger der er udført med BK 2020 bygningskomponenter, samt hvilke byggerier der ikke er

udført i henhold til BK 2020/BK 2020 komponenter.

Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse har i 2017 udarbejdet programoplæg på tre projekter. Heraf udføres to af bygge- og anlægsprojekterne som BK 2020 byggeri og et byggeri udføres med BK 2020 bygningskomponenter. Af de seks iværksatte projekter, som vedrører bygningsrenoveringer og ombygninger gennemføres tre projekter med BK 2020 bygningskomponenter.

Målet er opfyldt.

UDFASNING AF FOSSILE BRÆNDSLER

Mål 2.b:

"Der skal inden udgangen af 2017 udarbejdes en analyse omkring mulighederne for udfasning af 15 % af Forsvarsministeriets nuværende forbrug af fossile brændsler til opvarmning af bygninger, målt i forhold til niveauet i 2015."

En udfasning på 15 % af Forsvarsministeriets nuværende forbrug af fossile brændsler til opvarmning af bygninger, målt i forhold til niveauet i 2015, vil kræve omlægninger fra fossilt brændsel til grøn energi med et potentiale over 10 GWh. Det blev i 2016 indledningsvist undersøgt på hvilke af Forsvarsministeriets

etablissemeter, der er muligheder for udfasning af fossile brændsler til opvarmning. Der blev blandt andet undersøgt følgende forhold:

- Kort afstand til biogasanlæg
- Etableringsmulighed af damvarmelager (energilagring i vand)
- Varmt reservoir til udnyttelse af varmepumpe teknologi
- Termiske solfangere

Forundersøgelser viser, at Flyvestation Skrydstrup er det oplagte valg for at nå målene i strategien. Ved iværksættelse af dette ene projekt kan strategimålet om en samlet reduktion på 15 % opnås på udfasning af fossile brændsler.

Investeringen for at etablere et biogasfyret kraftvarmeanlæg til afløsning af det naturgasfyrede kedelanlæg samt at etablere fjernvarmesystem på den resterende del af flyvestationen og de nærliggende områder er ca. 35 mio. kr. Den årlige driftsbesparelse er på ca. 6 mio. kr. med et anlæg, som kan være i drift i minimum 20 år.

Herudover er det muligt at anvende generatoren som nødgenerator ved strømdufald til flyvestationen. Ved at beholde naturgasstikket ind på flyvestationen kan man hurtigt gå fra biogas til naturgas opvarmning.

Målet er opfyldt.

CTS (Central Tilstandskontrol og Styring)

Mål 2.a:

"Hvor det er rentabelt, skal der fra 2017 ske en løbende udskiftning og opdatering af CTS (Central Tilstandskontrol og Styring) i strategiperioden, så der etableres bygningsautomatik i forhold til varme- og elforbrug på Forsvarsministeriets etablissemeter."

Udskiftning og opdatering af CTS (Central Tilstandskontrol og Styring) til bygningsautomatik har til formål at sikre, dels at styringsprincipperne kan leve op til nuværende energistyringskrav (2020), dels at alle styrbare bygningsinstallationer bliver sammenkoblet og styret ud fra samme parametre. Derudover vil energiregistreringen ske på bygningsniveau automatisk, og data vil være tilgængelig fra en database til brug for Forsvarsministeriets energiledelse. Bygningsautomatik installeres kun i bygninger med et energiforbrug (el, vand og varme). I lejemål afgør en individuel vurdering, hvad der er rentabelt (længden af lejemål kontra tilbagebetalingstid for etableringen). I 2017 blev der gennemført to CTS forundersøgelser på henholdsvis Flyvestation Skrydstrup og Flådestation Frederikshavn. Konklusionen var, at der ikke blev identificeret rentable projekter i 2016 og første halvår af 2017, som kunne iværksættes i 2017. Der vil årligt blive foretaget tilsvarende CTS forundersøgelser i resten af strategiperioden.

Målet er opfyldt.

GRØN IT

Mål 2.g:

"Løbende i strategiperioden inddrages grønne principper i indkøb af IT-udstyr, opstilling af arbejdspladser samt ved etablering af IT-forbindelser og driftsfaciliteter."

I løbet af 2017 er der sket en begrænsning af antallet af PC'er herunder ældre stationære energiforbrugende PC'er i forbindelse med at hver medarbejder får udleveret én bærbar PC til både det interne netværk og internet. Denne nye digitale arbejdsplads kaldes FIA (Forsvarsministeriets Internet Arbejdsplads) og udrulles af Forsvarsministeriets Materiel- og Indkøbsstyrelse. Indtil videre er der udrullet FIA'er til departementet og Beredskabsstyrelsen. Udrulning til øvrige myndigheder kommer til at løbe over hele 2018 og ind i 2019.

Herudover er skærme (monitører) løbende blevet udskiftet til nye indenfor rammerne af driftsbudgettet i 2017, og udskiftningen vil fortsætte i 2018. Der er udarbejdet en Grøn IT rapport med ekstern bistand, der beregner opnåelige energibesparelser i forbindelse med konsolidering af IT hardware for perioden. Indkøb af IT materiel er generelt underlagt statslige aftaler (SKI), hvori der indgår grønne IT principper.

Målet er opfyldt.

ØKOLOGI

Mål 6.b:

"Fra 2017 skal kontrakter for kantinedrift indeholde krav om minimum sølvmærket for økologi."

Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse gennemførte i 2016 et pilotprojekt med henblik på at fastlægge, hvorledes andelen af økologi i kantinedriften kan hæves så tæt til 100 % som muligt. Resultatet af pilotprojektet viste, at en økologigrad svarende til niveauet for sølvmærket (minimum 60 % økologi) vil kræve en længere indkørigsperiode. Erfaringerne fra pilotprojektet indgik i forberedelsen af den landsdækkende Facility Managements kontrakt, der blev indgået med leverandøren ISS i 2017 og trådte i kraft den 1. februar 2018. Her blev det af økonomiske hensyn besluttet *ikke* at indsætte strategimålet om minimum sølvmærket men følgende krav til økologiområdet blev indlagt i kontrakten:

- Leverandøren skal, senest seks måneder efter opstart, levere en økologigrad på minimum 40 % (senest 1. august 2018).
- I kontrakten er der indlagt optioner, som gør det muligt at hæve økologigraden til hhv. 50 %, 60 %, 70 %, og 80 %. Leverandøren har i sit tilbud prissat disse optioner. Optionerne kan kun aktiveres successivt, og der er seks måneder frist for opnåelse af en ny økologigrad ved aktivering af en option.

Således blev strategimålet for 2017 ikke opfyldt af Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse, men der blev dog bibeholdt et fokus på økologi i kantinedriften inden for Forsvarsministeriets område og en mulighed for at prioritere opfyldelse af målet (eller et endnu højere mål) på et senere tidspunkt i strategiperiode.

Målet er ikke opfyldt.

BÆREDYGTIGE INDKØB

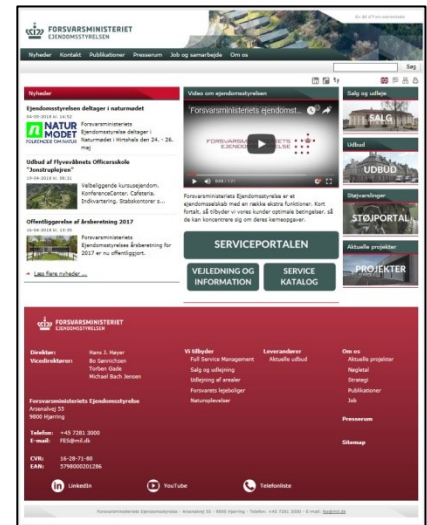
Mål 6.c:

"Fra 2017 skal der implementeres grønne krav til leverandører i udbud af driftskontrakter."

Grønne krav er indarbejdet i den nye Facility Management kontrakt, og der har ligeledes været fokus på at indarbejde grønne krav til leverandører i øvrige driftskontrakter. Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse har i den nye Facility Management kontrakt stillet krav om, at leverandøren skal udvise en større grad af bæredygtighed i kombination med at nedbringe CO₂-påvirkning, indkøbe råvarer med anerkendte miljøklassificeringer som f.eks. MSC miljømærket for bæredygtigt fiskeri. Kravene til bæredygtighed inddeles i følgende kategorier:

- Indkøb af råvarer/varer.
- Madspild og Produktionsprocesser.
- Social bæredygtighed.

Målet er opfyldt.

**Forsvarsministeriets
Ejendomsstyrelses
hjemmeside
ejendomsstyrelsen.dk**

Arktis

Forsvarsministeriet ønsker at bidrage til at sikre et Arktis med selv bærende vækst og samfundsmæssig bæredygtighed under respekt for det sårbare arktiske klima, miljø og natur i et tæt samarbejde med internationale partnere. I 2017 omfattede strategimålene aktiviteter inden for følgende emner:

- Logistik- og Brændstofområdet
- Etablisementsprojekt
- Teltlejrkapacitet

LOGISTIK- OG BRÆNDSTOFOMRÅDET

Mål 3.a:

"I 2017 udarbejdes en analyse af logistik- og særligt brændstofområdet i Arktis."

I løbet af 2017 undersøgte styregruppen for miljø- og energiområdet tilgængeligheden af grundlæggende undersøgelser fra eksisterende arbejdsgrupper vedrørende logistik i Arktis med deltagelse af Forsvarsministeriets Materiel- og Indkøbsstyrelse (Forsvarets Forsyning, Depot og Distribution) og Værnsfælles Forsvarskommando. Det viste sig, at der ikke var tilstrækkeligt eksisterende materiale, og Værnsfælles Forsvarskommando påtog sig i januar 2018 opgaven med at etablere grundlaget for en analyse over de logistiske forhold

i Arktis med henblik på at identificere potentielle fokusområder, hvor der kan optimeres på brændstof- og logistikområdet. Analysen skal belyse planlægning af leverancer af materiel/materialer, så det tilsikres, at alle transporter til Forsvarets stationer i Arktis (Nord, Daneborg, Mestersvig, Kangerlussuaq samt Grønnedal) gennemføres så effektivt som mulig på tværs af hele Forsvarsministeriets område.

Persontransporter er ikke indeholdt i analysen.

Forudsætningen for løsningerne er, at de operative opgaver fortsat skal kunne løses effektivt, herunder gælder de tilhørende beredskaber. Som udgangspunkt analyseres transporter fra 2016-2018. Analysen forventes færdiggjort ultimo 2018.

Målet er delvist opfyldt.

ETABLISSEMENTSPROJEKT

Mål 3.c:

"Inden 2018 igangsættes en analyse vedrørende et grønt etablisementsprojekt i Arktis med fokus på energi og affald."

Analysen blev i 2017 iværksat ved Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse, og der er afholdt indledende drøftelser med de relevante deltagere fra Værnsfælles Forsvarskommando, herunder Arktisk Kommando med henblik på at identificere de

initiativer, der skal igangsættes. Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse koordinerer en rejse til Grønland i sommerperioden 2018 med det formål at besøge bygninger og installationer. Der vil fremadrettet være fokus på identifikation af relevante samarbejdspartnere og netværk, som arbejder med bæredygtigt byggeri i Arktis, herunder Aalborg og Aarhus Universiteter.

Målet er opfyldt.

TELT-LEJRKAPACITET

Mål 4.a:

"I 2017 undersøges det, om der er grundlag for, at Forsvaret anskaffer en værnssælles arktisk telt-lejrkapacitet. I den forbindelse undersøges mulighederne for, at Arktisk Beredskabsstyrke udfører test af energibesparende teknologier. Derved kan analyseresultaterne anvendes til indhentning af ny viden samt til kvalificering af de enkelte udbyderes løsninger. Resultaterne inden for energieffektiv og miljøskånsom understøttelse fra projekt Grøn Lejr skal i videst muligt omfang genanvendes."

Afdækningen af grundlaget for en værnssælles arktisk telt-lejrkapacitet er overvejet i regi af opdateringen af lejrkonceptet, som er beskrevet under afsnittet om Operativ Virksomhed (mål

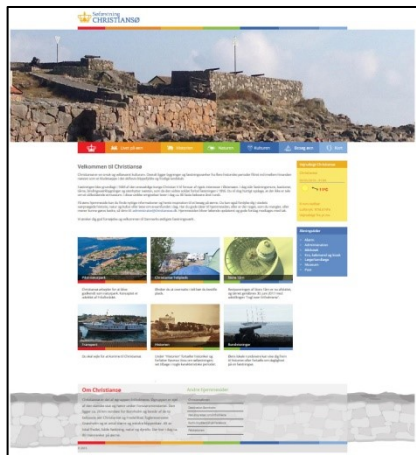
5.b). Afdækningen peger på, at der ikke er behov for at tilvejebringe en konkret arktisk teltlejrkapacitet. Derudover at der afledt heraf, ikke gennemføres yderligere test af energibesparende teknologier i forbindelse med en arktisk teltlejrkapacitet. Det opdaterede lejrkoncept forventes fremsendt til Forsvarsministeriet i 2. kvartal 2018.

Målet er delvist opfyldt.

Christiansø

Fra den tidligere strategiperiode skal den igangsatte udvikling i retning af en bæredygtig Christiansø fortsætte, herunder projektet "Grøn Christiansø". Samarbejde og erfaringsudveksling med tilsvarende aktiviteter skal gennemføres på tværs af Forsvarsministeriet. I 2017 omfattede strategimålene aktiviteter inden for følgende emner:

- Spildevand
- Energiforsyning
- Naturpleje

**Christiansø
Administrations
hjemmeside
christianso.dk**

SPILDEVAND

Mål 2.a:

"Plan for modernisering af spildevandsafledning skal være udarbejdet i 2017."

Planen for modernisering af spildevandsafledning er udskudt til 2018, idet der ønskes en sammenhæng med processen for plan for el-forsyning (mål 3.a). De to projekter bør gennemføres sideløbende af hensyn til maksimal udnyttelse af ressourcer og materiel samt mindst muligt forstyrrelse af øens borgere og fauna.

I forbindelse med udarbejdelse af plan for moderniseringen af spildevandsafledningen og el-forsyning vil der blive etableret en styregruppe for forsyning, som organiseres med Christiansø Administration, Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse og Forsvarsministeriets departement. Det er forventningen, at der senest i 2018 foreligger en godkendt plan for modernisering af spildevandsafledningen.

Målet er delvist opfyldt.

ENERGIFORSYNING

Mål 3.a:

"Plan for overgang til mere vedvarende el-forsyning og minimering af miljørisikoen skal være udarbejdet inden udgangen af 2017."

Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse igangsatte i 2017 en forundersøgelse vedrørende el-forsyning ved et eksternt konsulentfirma, som afrapporterede i marts 2018. Processen for en samlet plan for moderniseringen af spildevandsafledningen og el-forsyning udarbejdes i regi af en styregruppe for forsyning i 2018 som beskrevet under mål 2.a.

Målet er delvist opfyldt.

Christiansø. Foto: Forsvarsgalleriet.

NATURPLEJE

Mål 5.a:

"Årlig status på udvikling og formidling af kvaliteten i naturpleje i et samlet koncept med kulturværdier i løbet af strategiperioden."

Christiansøs status som Pilot Naturpark frem til og med 2019 blev bekræftet af Friluftsrådet primo 2017. Christiansø Administration deltog i netværksmøde for naturparker i august 2017 og vil fremadrettet indgå i dialog omkring udvikling af naturparkskonceptet nationalt og lokalt på Christiansø.

Ny drifts- og plejeplan for 2017-2031 blev i 2017 udarbejdet af Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse i samarbejde med Christiansø Administration, og planen forventes offentliggjort

i 1. halvår 2018. Planen understøttes fremadrettet med ansættelsen af en "grøn mand" (gartner) i 2017. Slots- og Kulturstyrelsen besøgtede ruiner og fæstningsværker i september 2017, hvor der blev fulgt op på tilstandsvurderinger og anbefalinger fra 2015. Restaureringsarbejdet med Store Tårn blev afsluttet i juni 2017, hvorefter tårnet blev åbnet med en fast udstilling. Der har siden hen været gennemført kulturelle arrangementer i samarbejde mellem Christiansø Administration, Christiansøfarten og Christiansø Gæstgiveri med stor succes. I 2017 blev der igangsat arbejde med at etablere et Kunst og Kulturråd for Christiansø, som skal rådgive Christiansø Administration i forhold til at samtænke formidlingen – natur, kultur,

historie og kunst – i Store Tårn og Lille Tårn. Rådet forventes etableret i 1. halvår 2018

I sæsonen 2017 fortsatte en kombineret informations- og salgsbutik på Christiansø. Fra butikken formidles besøgsinformation til øens mange gæster i kombination med salg af lokalt kunsthåndværk m.m. Butikken fortsætter i 2018. Der blev endvidere i 2017 gennemført møder og seminarer med turisme operatører, herunder Christiansøfarten og Destination Bornholm. Der er lagt en fælles markedsførings- og eventplan for 2018, ligesom et turismestrategiseminar gennemføres i maj 2018.

Målet er opfyldt.

Miljø- og energipolitik, miljø- og energiledelse samt klimaregnskab

Forsvarsministeriet vil styrke grundlaget for den strategiske styring og prioritering af indsatserne på miljø- og energiområdet. I 2017 omfattede strategimålene aktiviteter inden for følgende emne:

- Miljø- og energipolitik
- Klimaregnskab
- Udledning

Forsvarsministeriets hjemmeside fmn.dk om miljø og energi

MILJØ- OG ENERGIPOLITIK

Mål 1.a:

"Forsvarsministeriet vil inden udgangen af 2017 udgive en overordnet miljø- og energipolitik, som skal udgøre det overordnede styringsgrundlag for koncernens miljø- og energiarbejde, herunder for miljø- og energiledelse i koncernen."

Forsvarsministeriet udarbejdede i 2017 en miljø- og energipolitik, som fremadrettet er koncernens overordnede styringsgrundlag for indsatsen på miljø- og energiområdet. Publikationen er offentliggjort på fmn.dk under temaet miljø- og energi. Politikken giver en beskrivelse af rammerne for og organisering af arbejdet på miljø- og energiområdet og et samlet overblik over de prioriterede indsatsområder, som omfatter jord og grundvand, energiforbrug, luftemissioner, spildevand og overfladevand, støj og vibrationer, natur samt ressourceforbrug.

Forsvarsministeriets miljø- og energipolitik er et centralt element i koncernens miljø- og energiledelsessystem, som er under implementering frem mod 2020.

Målet er opfyldt.

KLIMAREGNSKAB

Mål 3.a:

"Forsvarsministeriet vil hvert år inden udgangen af september offentliggøre koncernens klimaregnskab for det foregående år med tilhørende ledelsesberetning."

Forsvarsministeriets Klimaregnskab 2016 blev offentliggjort den 29. september 2017 på Ejendomsstyrelsen.dk og kan også tilgås via link på fmn.dk. Klimaregnskaberne udarbejdes hvert år af Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse med bidrag fra øvrige styrelser og myndigheder i koncernen. I Forsvarsministeriets Klimaregnskab 2016 opgøres udledningen af CO₂-e samt NO_x, SO_x, partikler (PM₁₀) fra etablisementsdrift, drivmidler, køle- og slukningsmidler samt tjenesterejser.

Målet er opfyldt.

Politijemmeværnet ved kongelig eskorte. Foto: Henrik Vang Olesen.

UDLEDNING

Mål 3.a:

"Forsvarsministeriet vil blandt andet på baggrund af klimaregnskabet identificere indsatsområder for nedbringelse af NO_x-, SO₂- og partikeludledning samt fra 2017 fastlægge mål for procentvise CO₂-reduktioner under samtidig iagttagelse af hensyntagen til opnåelse af maksimal operativ effekt."

Forsvarsministeriet afholdte den 13. september 2017 en indledende workshop med deltagelse af repræsentanter fra de styrelser, som indgår i Forsvarsministeriets styregruppe

for miljø- og energiområdet. Workshopen skulle etablere et grundlag for en afgrænsning af analysen af muligheder for at fastlægge mål for procentvise CO₂-reduktioner, som skal ske under samtidig iagttagelse af hensyntagen til opnåelse af maksimal operativ effekt. Det blev imidlertid belyst, at en forudsætning for forberedelse og gennemførelse af analysen var en afklaring af konsekvenserne af udmøntningen af budgetanalysen i Forsvaret samt det dengang endnu ikke offentliggjorte forsvarsforlig, idet disse forhold vurderedes at have stor indvirkning på omfanget og fordelingen af CO₂-udledningen.

På baggrund af det indgåede forsvarsforlig i januar 2018 vil ambitionsniveauet og afgrænsningen af analysen blive fastlagt i styregruppen for miljø- og energiområdet ud fra et oplæg fra Forsvarsministeriets departement. Analysen forventes udarbejdet inden udgangen af 2018 og vil indeholde en baseline-beskrivelse af CO₂-udledningen ud fra Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelses energikortlægning, som udføres i forbindelse med miljø- og energiledelsessystemet.

Målet er delvist opfyldt.

Internationalt samarbejde

Med henblik på at understøtte udviklingen af et robust forsvar og beredskab vil Forsvarsministeriet fokusere på miljø-, natur-, klima- og energiarbejdet gennem erfaringsudveksling, udbygning af fælles standarder og ved at sætte emnet på dagsordenen internationalt. I 2017 har strategimålene omfattet aktiviteter inden for følgende emner:

- Samarbejdsrelationer
- Industriedeltagelse
- Politik for internationalt samarbejde

SAMARBEJDSRELATIONER

Mål 1.a:

"I 2016 kortlægges internationale fora og samarbejdspartnere inden for det grønne område. Ansvar for deltagelse inden for Forsvarsministeriets koncern fastlægges."

I 2016 udførte Forsvarsministeriets departement, under inddragelse af relevante styrelser, en kortlægning af internationale fora, hvortil Danmark i forvejen har en militær, politisk eller anden form for relevant tilknytning. Som udgangspunkt regnes til denne gruppe fora under eller med relation til FN, EU, NATO, OSCE, nordisk samarbejde og samarbejde med øvrige naboer i regionen.

I 2017 er ansvaret for deltagelse i de enkelte internationale fora koordineret mellem styrelserne, og listen vil fremadrettet være forankret i Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelses koncernfælles bestemmelse FESBST 610-6 - *Overordnet bestemmelse for klima, energi samt miljø- og naturbeskyttelse og jagt m.v. indenfor Forsvarsministeriets myndighedsområde..* Med fastlæggelse af ansvar for deltagelse af internationale fora opnås en ressourcebesparelse i form af reduceret parallel sagsbehandling og mulighed for bedre koordineret rejseaktivitet.

Målet er opfyldt.

INDUSTRIDELTAGELSE

Mål 2.a:

"I 2016 fastlægges fokusområder for erfaringsudveksling og understøttelse af industriens og forsvarsattachéernes promovering af danske "grønne løsninger" ved andre landes forsvar."

Forsvarsministeriets departement indledte i 2016 et samarbejde med Eksportrådet for at afklare fokusområder. I august 2017 blev der i samarbejde med Eksportrådet orienteret ved Forsvarsministeriets årlige attachésamling om promovering af danske virksomheders grønne løsninger i de respektive lande.

Det er i samarbejde med Eksportrådet besluttet, at fokus for aktiviteterne rettes mod udvalgte ambassader i lande, hvor Danmark i forvejen har et nært handelssamarbejde. Der indledes således et samarbejde med forsvarsattachéerne og eksportrådgiverne på energi-, miljø- og vandområdet ved ambassaderne i Berlin, London, Warszawa og Washington.

Målet er opfyldt.

POLITIK FOR INTERNATIONALT SAMARBEJDE

Mål 3.a:

"Baseret på de to foregående mål og med henblik på at opnå en fokuseret indsats for Forsvarsministeriets internationale samarbejde på "det grønne område", udarbejder Forsvarsministeriet i 2017 en politik for internationalt samarbejde på det grønne område, hvor fokusområder fastlægges."

Politik for internationalt samarbejde indgår i Forsvarsministeriets miljø- og energipolitik, som i 2017 blev offentliggjort på fmn.dk under temaet miljø og energi.

Målet er opfyldt.

Adfærd og kommunikation

Forsvarsministeriet vil udvikle sin kommunikation med omverdenen for at opnå en positiv og tidssvarende dialog. I 2017 omfattede strategimålene aktiviteter inden for følgende emner:

- Affald
- Lejr
- Naturinformation
- Naturforvaltning

Forsvarsministeriet ønsker at forankre strategien i organisationen og skabe samarbejde og videndeling på tværs. Erfaringerne fra tidligere strategiarbejde vil blive bragt videre i nye projekter, som skal implementere nye arbejdsgange, særlige hensyn og udbredelse af information.

Forsvarsministeriet ønsker at udvikle den interne information for at skabe personligt incitament ved synliggørelse af de opnåede effekter, og ved tydeliggørelse af konsekvenser ved uhensigtsmæssig adfærd.

AFFALD

Mål 1.a:

"Der skal årligt udarbejdes affaldskampagner."

Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse opdaterer, trykker og distribuerer årligt pjecen *Affaldssortering under Forsvarsministeriet*. Det kan imidlertid ofte være uhensigtsmæssigt alene at anvende trykte pjecer. Affaldskampagnen for 2017 var et pilotprojekt afgrænset til Oksbøllejren, som skulle afprøve en kampagneindsats for at formidle affaldssortering digitalt via vejrfast touch-skærm monteret udendørs på miljøpladsen. Samtidig skulle projektet imødekomme et ønske om oplysninger på engelsk til de mange udenlandske soldater, der deltager i øvelser i Oksbøllejren. Projektet er en del af Forsvarsministeriets arbejde med den nationale målsætning om at øge genanvendelsen af affald til 65 % i Danmark.

Affaldskampagnen blev udarbejdet i samarbejde med rådgivere og Aalborg Universitets Institut for Kommunikation og Psykologi, hvor 80 studerende på bacheloruddannelsen i kommunikation arbejdede med casen i undervisningsmodulet *Design og IKT i en organisatorisk kontekst*, hvilket afstedkom 15

digitale prototyper med tilhørende analyser. Projektet bliver evalueret for at vurdere, om en implementering på andre etableringer under Forsvarsministeriets myndighedsområde vil være aktuel.

Målet er opfyldt.

Folderen
Affaldssortering ved
Forsvarsministeriet

LEJR

Mål 2.a:

"Inden 2018 analyseres adfærdsmæssige tiltag, der kan fremme en grønnere adfærd (bevidsthed) hos personalet i forbindelse med ophold i en lejr."

Analysen af adfærdsmæssige tiltag skal udarbejdes med udgangspunkt i lejrkonceptet (Operativ Virksomhed, mål 5.a og 5.b), som ligeledes har til formål at sikre en bedre miljømæssig adfærd for soldater i lejre. En opdatering af lejrkonceptet er fortsat under udarbejdelse i Værnsfælles Forsvarskommando med bidrag fra øvrige styrelser i Forsvarsministeriets myndighedsområde. Det opdaterede lejrkoncept forventes fremsendt til Forsvarsministeriet i 2. kvartal 2018.

Værnsfælles Forsvarskommando arbejder sammen med Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse, således at erfaringer fra andre adfærdskampagner kan inddrages i analysen af adfærdsmæssige tiltag, som udmønter sig i udarbejdelse af en målrettet adfærdskampagne rettet mod soldater i operative lejre.

Målet er delvist opfyldt

NATURINFORMATION

Mål 3.c:

"Inden 2018 udarbejdes en plan for, hvornår fra 2018 til og med 2020 de forskellige terræners naturinformation lægges på platformen."

Naturinformation findes først og fremmest i de gældende drifts- og plejeplaner for hvert terræn, som er tilgængelige på www.ejendomsstyrelsen.dk under "Publikationer".

Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse opdaterer siden med drifts- og plejeplaner, hver gang der vedtages en ny drifts- og plejeplan, evalueres eller udgives et tillæg hertil. Desuden lægges foldere for større terræner på siden. Disse foldere findes også i trykt form, der udleveres ved henvendelse til lokale enheder. Desuden er folderne placeret sammen med informationsstandere ved større indgange til terrænerne.

I forbindelse med udarbejdelse af nye drifts- og plejeplaner samt andre projekter på Forsvarsministeriets arealer får Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse kendskab til konkrete fund af forskellige naturtyper, svampe, dyre- og plantearter. En del af disse naturinformationer bliver gjort offentligt tilgængelige via databasen www.fugleognatur.dk. I samme database kan besøgende på Forsvarsministeriets terræner registrere deres artsfund. Fundene bliver efterfølgende verificeret af fagfolk, og på den måde bliver naturinformation om Forsvarsministeriets arealer allerede gjort offentligt tilgængelig på samme portal som naturinformation om øvrige arealer i Danmark.

Målet er opfyldt.

NATURFORVALTNING

Mål 3.a:

"Der afholdes minimum ét møde årligt i det eksisterende dialogforum for naturforvaltning."

Det eksisterende dialogforum for naturforvaltning omfatter større, landsdække interesseorganisationer, som inviteres til dialogforum med Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse for at drøfte erfaringer og udviklingsmuligheder vedrørende offentlighedens interesse i og brug af Forsvarsministeriets terræner. Generelt er Forsvarsministeriets arealer åbne for offentligheden fra solopgang til solnedgang, såfremt der ikke er øvelsesaktiviteter på arealerne, og ordensreglerne for hvert terræn overholdes. Interessen for at anvende Forsvarsministeriets arealer til almene rekreative formål er stigende, og som følge heraf var de rekreative muligheder og begrænsninger tema for årets dialogforum, som blev afholdt den 15. juni 2017 på Kastellet i København.

Årets dialogforum blev afsluttet med en workshop, hvor Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse indsamlede idéer til en planlagt fremtidig it-løsning, der skal formidle regler for brug af Forsvarsministeriets arealer. Deltagerne bidrog både med idéer til indhold, kortfunktioner og samarbejde med eksterne parter.

Målet er opfyldt.

Holmens Kanal 9
1060 København K

Telefon: + 45 7281 0000
E-mail: fmn@fmn.dk
www.fmn.dk

EAN: 5800002012000
CVR: 25775635